

УДК 378. (81-13)

DOI 10.33514/1694-7851-2024-3/2-336-343

Сыдыкова Т.К.

филология илимдеринин доктору, профессор
И. Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университети

Бишкек ш.

tsydykova64@mail.ru

Масалиева Н.У.

ага окутуучу

И. Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университети

Бишкек ш.

13-nazi@mail.ru

КЫРГЫЗ ТИЛИН ДЕҢГЭЭЛДЕР БОЮНЧА ОКУТУУДА ЖАЗУУ КӨНДҮМДӨРҮН КАЛЫПТАНДЫРУУНУН ЖОЛДОРУ

Аннотация: Макалада кыргыз тилин В1 деңгээлинде окутууда жазуу көндүмдөрү, аларды өнүктүрүүнүн жолдору жана өзгөчөлүктөрү тууралуу сөз кылабыз. Кыргыз тилин үйрөтүү 4 деңгээл менен ишке ашырылат. Алар; А1, А2, В1,В2, С деңгээлдери. Деңгээлдер боюнча окутууда кыргыз тилин экинчи тил катары окутуу боюнча окумуштуулардын изилдөөлөрүнө токтолобуз. Окумуштуулардын деңгээлдер боюнча окутууда кеп ишмердүүлүгүн түрлөрүн, окутуу ыкмаларын карап чыктык. Тил үйрөтүүдө кеп ишмердүүлүгүнө үйрөтүүнүн ээлеген орду жана аткарган кызматы өзгөчө. Анткени бөтөн тилди билүү практика жүзүндө тилди үйрөнүүчүнүн кебинде, оозеки же жазуу түрүндө бекемделет жана ал кеп маданиятынын талаптары менен бааланат. Кеп ишмердүүлүгү төрткө бөлүнөт: угуу, окуу, сүйлөө, жазуу. Жазуу көндүмдөрүн угуу, сүйлөө окуу ишмердүүлүктөрү менен бирге гана калыптандыра алабыз. Анткени кеп ишмердүүлүктөрүн бөлүп окутуу мүмкүн эмес. Жазууга көбүрөөк басым жасаганыбыз менен угуу жана окуу көндүмдү калыптандыра жазуу көндүмү калыптанбайт. Жазуу көндүмүн калыптандыруу жолдорун өз тажрыйбабыздын негизинде сунушталат.

Негизги сөздөр: кыргыз тили, көндүм, деңгээл, жазуу, калыптандыруу жолдору, окуу, сүйлөө, кеп ишмердүүлүгү, сөз, сөз айкашы, сүйлөм.

Сыдыкова Т.К.

доктор филологических наук, профессор
Кыргызский государственный университет имени И. Арабаева
г. Бишкек

tsydykova64@mail.ru

Масалиева Н.У.

старший преподаватель

Кыргызский государственный университет имени И. Арабаева
г. Бишкек

13-nazi@mail.ru

СПОСОБЫ ФОРМИРОВАНИЯ НАВЫКОВ ПИСЬМА ПРИ ОБУЧЕНИИ КЫРГЫЗСКОМУ ЯЗЫКУ ПО УРОВНЯМ

Аннотация: В статье посвящена развитию навыков письма, способах их развития и их особенностях при обучении кыргызскому языку на уровне B1. Преподавание кыргызского языка осуществляется на 4 уровнях. Это: уровни A1, A2, B1, B2, C. При обучении по уровням мы сосредоточимся на исследованиях ученых по преподаванию кыргызского как второго языка. Мы рассмотрели все виды речевой деятельности и методы обучения предлагаемые учеными при обучении по уровням. Роль и функция обучения речевой деятельности в обучении языку особенная. Потому что знание иностранного языка практически закрепляется в речи изучающего язык устно или письменно и оценивается требованиями речевой культуры. Существует 4 вида речевой деятельности: аудирование (слушание), чтение, говорение, письмо. Письмо способствует развитию навыков и умений устной речи и аудирования, так как оно тесно связано с ними. Мы можем развивать навыки письма только в сочетании с аудированием и разговорной деятельностью. Потому что речевой деятельности нельзя научить отдельно. Хотя мы уделяем больше внимания письму, навыки письма невозможно развить, если не развиты навыки аудирования и чтения. Мы предлагаем способы улучшить ваши навыки письма на основе нашего опыта.

Ключевые слова: кыргызский язык, навык, уровень, письмо, способы формирования, слушание, чтение, говорение, речевая деятельность, слово, словосочетание, предложение

Sydykova T.K.

Doctor of Philology Sciences, Professor
Kyrgyz State University named after I. Arabaev
Bishkek c.
tsydykova64@mail.ru

Masalieva N.U.

Senior teacher
Kyrgyz State University named after I. Arabaev
Bishkek c
13-nazi@mail.ru

METHODS FO FORMING THE WRITING SKILLS ON TEACHING OF KYRGYZ LANGUAGE BY LEVEL

Abstract: The article is devoted to the development of writing skills, methods of their development and their features when teaching the Kyrgyz language at level B1. The Kyrgyz language is taught at 4 levels. These are: levels A1, A2, B1, B2, C. When teaching by level, we will focus on the research of scientists on teaching Kyrgyz as a second language. We examined all types of speech activity and teaching methods proposed by scientists when teaching by levels. The role and function of teaching speech activity in language teaching is special. Because knowledge of a foreign language is practically consolidated in the speech of the language learner orally or in writing and is assessed by the requirements of speech culture. There are 4 types of speech activity: listening (listening), reading, speaking, writing. Writing contributes to the development of speaking and listening skills

and abilities, as it is closely related to them. We can only develop writing skills in combination with listening and speaking activities. Because speech activity cannot be taught separately. Although we place more emphasis on writing, writing skills cannot be developed unless listening and reading skills are developed. We suggest ways to improve your writing skills based on our experience.

Key words: Kyrgyz language, skill, level, writing, methods of formation, listening, reading, speaking, speech activity, word, phrase, sentence

Илимий макаланын актуалдуулугу. Жазуу көндүмдөрүн кеп ишмердүүлүгүнүн (угуу, окуу, сүйлөө) башка түрлөрү менен бирге калыптандыруу учурдагы актуалдуу темалардын бири.

Маселенин илимий изилдөө даражасы негизинен тил үйрөтүү ыкмаларына жараша аныкталат.

Илимий макаланын максаты – жазуу көндүмдөрүн кеп ишмердүүлүгүнүн (угуу, окуу, сүйлөө) башка түрлөрү менен бирге жана сөз → сөз айкашы → сүйлөм → текст жөнүндө түшүнүктөрүн калыптандыруу.

Изилдөөнүн илимий булагы – учурдагы кыргыз тилин деңгээлдер боюнча окутууда жазуу көндүмдөрүн калыптандыруунун жолдору тууралуу илимий-методикалык адабияттар.

Кыргыз тилин экинчи тил катары окутуу маселеси суверендүүлүктү алгандан бери актуалдуу маселелердин бири болуп, терең изилденип келе жатат. Кыргыз тилин экинчи тил катары окутууга кыргыз окумуштууларынан К.Д.Добаев, С.К.Рысбаев, Ж.А.Чыманов, К.А.Биялиев, У.К.Култаева, А.С.Муканбетова, В.И.Мусаева, Р.А.Керимбекова, Г.С.Тагаева, Т.А.Моңолдорова, Т.А.Асанакунов, А.Т.Жаманкулова, З.Сарылбекова ж.б. кайрылышып, бир катар орчундуу илимий-теориялык жана практикалык маселелердин концепцияларын иштеп чыгарышкандыгын белгилөөгө болот.

Кеп ишмердүүлүгү – ошол тилде сүйлөгөндөрдүн, жазгандардын жоопкерчилиги менен аң-сезимдүүлүк мамилеси аркылуу ишке ашырылуучу процесс [Биялиев, 2002: 27, 16]. Тил үйрөтүүдө кеп ишмердүүлүгүнө үйрөтүүнүн ээлеген орду жана аткарган кызматы өзгөчө, анткени бөтөн тилди билүү практика жүзүндө тилди үйрөнүүчүнүн кебинде, оозеки же жазуу түрүндө бекемделет жана ал кеп маданиятынын талаптары менен бааланат.

Илимий изилдөөлөрдүн илимий-теориялык натыйжаларда же концепцияларда кеп ишмердүүлүгүнүн төрт түрү белгиленген. Алар:

- угуу ишмердүүлүгү;
- окуу ишмердүүлүгү;
- сүйлөө ишмердүүлүгү;
- жазуу ишмердүүлүгү.

Азыркы мезгилде деңгээлдер боюнча окутууда кеп ишмердүүлүгүн талапка ылайык өнүктүрүүнүн эң негизги шарты кеп ишмердүүлүгүнүн ушул төрт түрүн байланышпа окутуу эске алынып жатат. Ошондуктан да кеп ишмердүүлүгүн калыптандырууда угуу, окуу жана сүйлөө бирге ишке ашат. Мисалы, алгач өтүлө турган темага байланыштуу сунуш кылынган лексикалык минимумду угуу; аны айтуу же кайталоо; лексикалык минимумдун маанисин түшүнүү үчүн орус тилине которуу; аларды катыштырып сөз айкашын түзүү; Сөз айкаштарын пайдаланып, сүйлөм түзүү; сүйлөмдөрдүн жардамы менен текст түзүү; түзүлгөн текст менен иштөө же окулган текстти айтып берүү, ошол текст

боюнча маектешүү ж.б. Ал эми угуу, окуу жана сүйлөөдө аудио уктурууну угуу, аны кайталап айтып берүү же окуу, тапшырылган кырдаал боюнча диалог түзүү ж.б. кирет. Угуп түшүнүү жана жазуу боюнча жаңы сөздөрдү жаздыруу, жат жазуу, баяндама жазуу, уккан маалымат боюнча тезис жазуу, чыгармачыл жазуу ж.б.

Ошентип, кеп ишмердүүлүгүн калыптандырууда кеп ишмердүүлүгүнүн түрлөрү бирдей үйрөтүлгөндө гана ийгиликтүү натыйжаларга жетүүгө болот. Ал үчүн тилди үйрөтүү ыкмалары (методдор) жетиштүү болууга тийиш. Андай ыкмаларга токтолсок:

Лингводидактика. Лингводидактикада өзүнүн табиятына жараша бир нече ыкмалары (методдору) бар. Аларга:

1. Аудиовизуалдык (угуу-көрүү менен бирге иш жүргүзүү);
2. Аудиолингвалдык (угуу-жазуу менен бирге иш алып баруу);
3. Грамматика-котормо (грамматикага таянуу менен лексикалык материалдарды которуп, түшүндүрүү);
4. Имитациялык (угуп кайталоо жана тууроо);
5. Тилди түз үйрөтүү, кырдаалдык (кырдаал түзүп сүйлөтүү);
6. Функционалдык-кептик (лексика-грамматикалык материалдардын колдонулушуна карата тандап окутуу);

7. Интенсивдүү (тездетип үйрөтүү) жана эмоционалдык-маанилик окутуу [Рысбаев, 2012:78. -21-б.]. Арийне, булардын ар биринин өз алдынча өзгөчөлүктөрү бар, сыналган, практикада натыйжа берип келе жаткан ыкмалар. Учурда практика жүзүндө жогорудагы аты аталган ыкмаларды колдонуп эле жүрөбүз. Ал эми биздин илимий макалабызда В1 деңгээли боюнча үйрөтүүдө жазуу көндүмдөрүн калыптандыруунун жолдоруна токтолобуз. Мында жазуу көндүмдөрүн кеп ишмердүүлүгүнүн угуу, окуу, сүйлөө түрлөрү менен бирге калыптандыруу керек деп сунуш кылабыз. Анткени кеп ишмердүүлүгүнүн түрлөрүн бөлүп үйрөтүүгө болбойт. Алсак, жазуу көндүмдөрүн калыптандырууда угуу көндүмүн өнүктүрүү зарыл, себеби, жазганда угуу аркылуу туура жазууга үйрөнөт жана да окуу көндүмү калыптанганда гана кыргыз тилинде жаза алат. Ошентип жазуу көндүмдөрүн кеп ишмердүүлүгүнүн угуу, окуу, сүйлөө түрлөрү менен бирге калыптандыра алабыз.

Жазуу ишмердүүлүгү – тил үйрөнүүчүнүн коммуникативдик компоненттүүлүгүн калыптандырат. Буга көмөк көрсөтүүчү кептик ишмердүүлүктүн дагы бир түрү – жазуу. Сүйлөө жана жазуу бири-бирин толуктоо касиетине ээ, анткени экөө тең жемишгүү кептик ишмердүүлүк болуп эсептелет. Жазуу көндүмдөрүн калыптандырууда алгач алынган темага жараша лексикалык минимум же сөздөр берилет, ал сөздөрдөн → сөз айкаштарын курашат, бул сөз айкаштарынан → сүйлөм түзүшөт. Ошентип бир сүйлөмдү экинчи сүйлөм менен байланыштырабыз. Андан → текст түзүлөт, аны → абзацтарга бөлүп, сүйлөм түздүрүү же тескерисинче татаал сүйлөмдөрдөн түзүлгөн текст берип, аны → жөнөкөй сүйлөмдөргө, жөнөкөй сүйлөмдөрдү → сөз айкаштарына, сөз айкаштарын → сөзгө ажыратабыз.

Тил үйрөнүүчүнүн жазуу көндүмүн калыптандырууда В1 деңгээлинде тандап алган тема боюнча текст түзүүгө жетишүү болуп саналат. Текст түзүүгө жетишүүдө бир топ этап менен иш алып баруу жемишгүү натыйжа берет. Алар этаптар төмөнкүлөр:

- сөздөн → сөз айкашын түзүү;
- сөз айкашынан же тизмектеринен → сүйлөм түзүү;
- сүйлөмдөрдөн → текст түзүү;

- текстти → абзацтарга бөлүү;
- тексттин түзүлүшү (структурасы).

Бул этаптарды ишке ашырууда (сөзсүз түрдө аудитория, андагы тил үйрөнүүчүлөрдүн тилди билүү деңгээлдери, бихевиоризм териясында (анг. behaviour деген сөзү, кыргыз тилинде “жүрүм-турум” деген маанини билдирет. Азыркы учурда үйрөтүм технологияларынын бири болгон программалап окутуунун принциптери ушул теорияга негизделип иштелип чыкканын белгилөөгө болот) [<https://ky.m.wikipedia.org>] белгиленген тил үйрөнүүчүлөрдүн жүрүм-турумун (аудитория: билими, иштеген кызмат орду, мүнөз ж.б.) эске алынуу менен түрдүү ыкмаларды, көнүгүүлөрдү колдонуп, машыктыруу зарыл. Алсак, тандалып алынган темага жараша лексикалык минимум берилет:

1-тапшырма. Лексикалык минимумду угуу, кайталоо, аны орус тилине которуу, ошол сөздөрдү пайдаланып, сөз айкашын түзүү (тапшырма таратылып берилет).

Өлкө, мекен, эл, тарых, суверендүү, жаратылыш, тоолор, инсан, мол, кооз.

№	Лексикалык минимум	орус тилине которуу	сөз айкашын түзүү
1.	өлкө		
2.	мекен		
3.	тарых		
4.	суверендүү		
5.	жаратылыш		
6.	тоолор		
7.	инсан		
8.	мол		
9.	эл		
10.	кооз		

Натыйжада, менин мекеним, өнүккөн өлкө, суверендүү мамлекет, кооз жаратылыш, тарыхы бай, бийик тоолор, бактылуу инсан, суусу мол, байыркы эле ж.б. сөз айкашы түзүлдү.

2-тапшырма. Жогорудагы сөз айкаштарын катыштырып, сүйлөм түзгүлө (тапшырма таратылып берилет).

1. .... (өнүккөн өлкө)
2. .... (суверендүү мамлекет)
3. .... (кооз жаратылыш)
4. .... (тарыхы бай)
5. .... (бийик тоолор)

3-тапшырма. Төмөндөгү сүйлөмдөрдү толуктоо (тапшырма таратылып берилет).

Ар бир инсандын өзүнүн ..... бар. Кыргызстан – менин .....

Кыргызстан ..... Кыргызстанды ..... тарабынан ..... курчап турат.
..... кооз: көз жетпеген арча, ..., ... чөптөр көп. Жайыты
..... ыңгайлуу. Орто Азиядагы ..... мол, түрдүү жемишке бай ..... бири.

4-тапшырма. Жогорудагы сөз айкаштарын, сүйлөмдөрдү катыштырып текст түзүү.
Натыйжада, төмөндөгүдөй текст түзүлдү:

Менин мекеним – Кыргызстан

Кыргызстан – менин мекеним. Кыргызстан кооз өлкө катары туш тарабынан тоолор курчап турат. Ошондой эле жаратылышы кооз, жакшы, көз жетпеген арча, кайыңдар, дары чөптөр көп өсүп турт. Тагыраак айтканда жайытында мал көп. да малга ыңгайлуу. Орто Азиядагы суусу мол, көп жана түрдүү жемиштери көп, бай өлкөлөрдүн бири.

Кыргызстандын бай тарыхына кайрылсак, эң байыркы элдердин бири. Кыргыз байыркы эли, анын ичинен Манас жөнүндө маалымат байыркы кытай маалыматтарында берилген. “Манас” эпосу кыргыздардын тарыхын, маданиятын, каада-салтын чагылдырган эпопея.

Кыргыз эли миңдеген кылымдарды басып өтүп баратып бүгүнкү күнү көз карандысыз мамлекет кура алды. Суверендүүлүктү алган учурда тагыраак айтканда бүгүнкү күнгө чейин бери ички, тышкы байланыштары өнүктү. Азыркы учурда ошол мезгилден бери көп өлкөлөр менен дипломатиялык байланыштар жөнгө салынды.

Кыргызстанда төрөлүп, жашаганыма сыймыктанамын. Кыргызстан – менин мекеним.

5-тапшырма. Текстти коррекциялоо (тексттеги асты сызылган сүйлөмдөрдү кайрадан окуп чыгып, кайталанган сөздөрдү синонимдер менен алмаштыргыла, орунсуз колдонулган сөздөрдү сүйлөмдүн маанисине карап ондогула). (Текст берилет).

Менин мекеним – Кыргызстан

Кыргызстан – менин мекеним. Кыргызстан кооз өлкө катары туш тарабынан тоолор курчап турат. Ошондой эле жаратылышы кооз, жакшы, көз жетпеген арча, кайыңдар, дары чөптөр көп өсүп турт. Тагыраак айтканда жайытында мал көп. да малга ыңгайлуу. Орто Азиядагы суусу мол, көп жана түрдүү жемиштери көп, бай өлкөлөрдүн бири.

Кыргызстандын бай тарыхына кайрылсак, эң байыркы элдердин бири. Кыргыз байыркы эли, анын ичинен Манас жөнүндө маалымат байыркы кытай маалыматтарында берилген. “Манас” эпосу кыргыздардын тарыхын, маданиятын, каада-салтын чагылдырган эпопея.

Кыргыз эли миңдеген кылымдарды басып өтүп баратып бүгүнкү күнү көз карандысыз мамлекет кура алды. Суверендүүлүктү алган учурда тагыраак айтканда бүгүнкү күнгө чейин бери ички, тышкы байланыштары өнүктү. Азыркы учурда ошол мезгилден бери көп өлкөлөр менен дипломатиялык байланыштар жөнгө салынды.

Кыргызстанда төрөлүп, жашаганыма сыймыктанамын. Кыргызстан – менин мекеним.

Натыйжада, төмөндөгүдөй текст иштелип чыгат:

Менин мекеним – Кыргызстан

Ар бир инсандын өзүнүн мекени бар. Кыргызстан – менин мекеним. Кыргызстан кооз өлкө. Кыргызстанды туш тарабынан тоолор курчап турат. Жаратылышы кооз: көз жетпеген арча, кайыңдар, дары чөптөр көп. Жайыты малга ыңгайлуу. Орто Азиядагы суусу мол, түрдүү жемишке бай өлкөлөрдүн бири.

Кыргызстандын тарыхына кайрылсак, эң байыркы элдердин бири. Кыргыз эли, анын ичинен “Манас” эпосу жөнүндө маалымат байыркы кытай маалыматтарында берилген. “Манас” эпосу кыргыздардын тарыхын, маданиятын, каада-салтын чагылдырган эпопея.

Кыргыз эли миңдеген кылымдарды басып өтүп, бүгүнкү күнү көз карандысыз мамлекет кура алды. Суверендүүлүктү алгандан бери ички, тышкы байланыштары өнүктү. Азыркы учурда көп өлкөлөр менен дипломатиялык байланыштар жөнгө салынды.

Кыргызстанда төрөлүп, жашаганыма сыймыктанам. Кыргызстан – менин мекеним.

Корутунду.

Жыйынтыктап айтканда, жазуу көндүмдөрүн кеп ишмердүүлүгүнүн (угуу, окуу жана сүйлөө) башка түрлөрү менен бирге калыптандыруу керек: кеп ишмердүүлүгү калыптанбаса жаза да, сүйлөй да, окуй да албайт. Жазуу көндүмдөрүн калыптандырууда: а) угуу көндүмүн да өнүктүрүү талап кылынат, себеби жазганда угуу аркылуу туура жазууга үйрөнөт; б) грамматикалык көнүгүүлөр менен ишгөө. Сөздөр → сөз айкашы → сүйлөм → сүйлөмдүн структурасы → текст жөнүндө түшүнүктөрдү да калыптандыруу зарыл, т.а., жазуу көндүмдөрүн калыптандырууда алгач лексикалык минимум менен иш алып барабыз, андан сөз айкаштарын түзүүгө жетиштирүү, сөз айкаштарынан сүйлөм курушат. Бир сүйлөмдү экинчи сүйлөм менен байланыштырабыз, андан текст, аны абзацтарга бөлүп, андан сүйлөм түзүү же тескерисинче татаал сүйлөмдөрдөн түзүлгөн тексти жөнөкөй сүйлөмдөргө айлантуу менен иш алып баруу зарыл. Ошондуктан кеп ишмердүүлүгүнүн түрлөрүн бөлүп үйрөтүүгө да болбойт, аларды бирдей карап, иш алып барганда гана натыйжалуу ийгиликтерге жетүүгө болот.

Колдонулган адабияттар:

1. Биялиев К.А. Жогорку окуу жайларында кыргыз тилин башка улуттарга окутуу методикасы. – Бишкек, 2002. – 215 б.
2. Биялиев К.А. Кыргыз тилин мамлекеттик тил катары колдоно билүү деңгээлдери. – Бишкек, 2008. – 139 б.
3. Добаев К.Д., Асанакунов Т.А. Кыргыз тилин өзгө тил катары окутуу методикасынын айрым маселелери. – Бишкек, 2006, – 83 б.
4. Култаева Ү.Б. Кыргыз тилин бөтөн тил катары окутуунун методикасы. – Бишкек, 2003. – 299 б.
5. Рысбаев С.К. Окуу орус тилинде жүргүзүлгөн мектептерде кыргыз тилин окутуу маселелери. Мугалимдер үчүн усулдук колдонмо. – Бишкек, 2006. – 130 б.
6. Рысбаев С.К. Кыргыз тилин экинчи тил катары окутуунун теориялык жана практикалык маселелери. – Бишкек, 2014.
7. Рысбаев С.К. Кыргыз тилин экинчи тил катары окутуунун деңгээлдик системасы жана ага коюлуучу дидактикалык талаптар. – Бишкек, 2012. – 96 б.
8. Чыманов Ж.А. Байланыштуу кепти окутуунун негиздери. – Бишкек, 1997. – 96 б.
9. <https://ky.m.wikipedia.org>

10. [Абдраимова Б.У. Кеп маданиятына үйрөтүү боюнча көнүгүүлөр системасы жана аны менен иштөөнүн ыкмалары.// И.Арабаев ат. КМУнун Жарчысы \(атайын чыгарылыш\) 2013-ж, – 40 б.](#)

Рецензент: филология илимдеринин кандидаты, доцент Жолдошева Ж.